

NOVIČE

gospodarskih, obertnijskih in narodskih stvari.

Izhajajo vsako sredo in saboto. Veljajo za celo leto po pošti 4 fl., sicer 3 fl.; za pol leta 2 fl. po pošti, sicer 1 fl. 30 kr.

Tecaj XIII.

V Ljubljani v saboto 22. septembra 1855.

List 76.

Od setve gojzdnega drevja.

Od drevnega semena.

(Dalje.)

Jelša abrančike rodi, v katerih majhine rosaste znotraj močnate zernica pod luščinami tičé, konec kimovca ali kozoperska so zrele. Potergajo se abranke in zmencá se zernje iz njih, popred v mlačni gorkoti deržane, da se odpró. Preseje se seme, in v hladu hrani, pa večkrat preplati se mora; boljše je vendar, da ga le kmali poseješ, da hitreje oklije, in da ni v nevarnosti, skaziti se. Koristno bi bilo pri nas jelšino seme poberati in sejati ga po vsih jarkih in mokrotnih brežinah, da se prav gosto jelše zarastejo in zemljo zderžavajo.

Brezove češarke ali abranke hiti poberati, ko seme v njih dozreja. Zernica so zlo majhne s peruticami ali kožico obdane, in kimovca, pri nekterih brezah pa in v prijaznem podnebju že velicega serpana zrele. Odletí zrelo seme in pa osuje se, in prazne abranke ti ostanejo, če se mudiš poberati jih, dokler niso odperte ali izprezane.

Od smerdelike in mokovnice seme dobiš, če iz nju bubik koščice izpereš, ali pa cele bubike za setvo pobereš konec kimovca zrele. Dosti jih po gorah in ob krajih gojzda raste, in skora vsako leto so polne. Tudi se oskoršje, to je, smerdelika in mokovnica, brekulja in domača oskorš po natičih in odrejenjih zaredé. Náгноja seme se tudi po gorah dobi, stročje ima, in v njem obistaste zerna, pri nas so velikega serpana zrele. Lahko tudi náгноj zarediš, če njegove koreninske izrastke izkopaš in presadiš.

Javorjevo seme, podobno maklenovemu, ki semtertje pri nas raste, kimovca ali kozoperska dozori. Brest pa ima že rožniga cveta zrelo seme; to je majhno zernje zaraščeno s kožico žolto-zeleno v šopkih. Jelovo seme v podolgovatih češarkih raste, ter pod terdimi luskinjami zernica lanenemu semenu podobne in s tancimi peruticami obraščene ležé; leto seme se pri hoji kmali ko je zrelo, osuje, pri drugi jelovini pa kasneje, potem ko se češarki ali od sonca ali od nalaš storjene gorkote izprezajo.

Da se dovolj semena pripravi, se mora vediti, koliko ga je treba po primeri od vsacega drevja na prostor, ki je za posetvo odmenjen, postavimo, na en oral (joh), da se vse lepo zaraste in pleše ne ostajajo. Morajo pa iz posejanega semena prvo leto saj po tri rastike prikazati se na ploši stopinjo široki, od hrasta pa, ki je raji na prostem, saj po dve, če želimo, da gosto drevje zraste.

Da se to zgodi, je boljše enmalo več semena posejati, kakor da bi se potler mogle pleše poštercati, ali sejati drugač in nove stroške imeti. Pa tudi pregosta posetva bi brez potrebe stroške in dela storila in zabavljala, zakaj silo pregosto drevjiče ne more rasti.

Razna je potreba semena vsakega drevja; če manje je seme in manj teže ima, manj ga je treba. Tako se z enim polovnikom brezovega semena, ki 7 li-

bric vaga, lahko ena četertinja orala obseje, to je, prostor 20 seznjev na dolgo in 20 na široko; želoda pa, ki ga polovnik okoli 26 libric potegne, je še komaj šest polovnikov takemu prostoru zadosti.

Razna je tudi potreba semena, če se kak prostor le samo z enim drevnim plemenom obseje, ali pa s pomeso več drevja. Prihrani se dosti semena, če se namesto kak prostor vès na gosto posejati, le razori ali jarčiči naredé in va-nje seme poseje; na pol manj ga je treba. Kar je listnega drevja, ga ne bomo nobenega zgol samega sejali, temuč le pomeseno seme od več drevnine; postavimo, hrast z brestom, javorom in z brezo ali tudi z drugimi, le jelovina se zgol sama seje.

(Dalje sledí.)

Gospodarske skušnje.

(*Umetna réja rib*) ni več prazna beseda, ampak je živa resnica tudi v našem cesarstvu. V Alt Auser-u v zgornji Austrii so skusili letošnjo pomlad pervikrat ribe pomnožiti na tisto umetno vižo, o kateri so "Novice" že enkrat govorile — in čujte! že ondašnje jezero mergolí posterv, ki švigajo po njem kot blisk. Ribči tukaj želé sedaj se lotiti te umetne riboreje prav na debelo, ker so se prepričali, da v malo dneh se oživi sila veliko ribic. C. k. ministerstvo notrajnih oprav je ondašnji kmetijski družbi vediti dalo, da bo vlada rada podpirala tako početje, ako se ga kdo loti z dobrim vspehom.

(*Da bi se slane ali mraza obvarovala ajda*) je koroška kmetijska družba nasvetovala vladarstvu postaviti, po kateri naj bi vsim občinam (soseskam), kjer imajo ajdo, se ukazalo, da v nevarnih jesenskih dneh naj kurijo na polji in tako napravljajo dim, ki ajdo varuje slane. Osnova te postave, ktera se opira na skušnje družih dežel in na gotove pravila natoroznanstva, obsega 7 razdelkov, v kateri je vse natanko določeno, kaj in kako naj se stori. V vsih soseskah, kjer na sternašča sejejo ajdo, naj vsak gospodar po velikosti njiv, ki jih obseje z ajdo, napravi kurjavo: za pol orala 1 germado, za cel oral 2 germadi, za 2 orala 4 germade itd. Vsake sorte šara je za germade dobra, da se le veliko dima nareja, in da je kup tako velik, da gori skoz 6 ur; — županom naj se izroči, da čujejo nad tem, da vsak napravi tako kurjavo, — če ne, naj ima pravico jo napraviti na stroške nemarnega gospodarja, — slane se je bati, če je jasno in brez vetra, gorkomer pa ob treh zjutraj ne kaže več kot 3 stopnje gorkote; župan naj si omisli gorkomer (termometer) in ga obesi na severno stran kakega kola, ki je enmalo od hiš preč; če je zvečer že tako merzlo, da se je drugo jutro slane bati, naj župan sam ali kak njegov namestnik od dveh do treh zjutraj večkrat na gorkomer pogleda, in če vidi, da ob jasnem nebu brez vetra gorkomer pade na 3. stopinjo nad ničlo, naj z možnarjem ustrelí ali pa z zvonom znamenje dá, da se imajo vse germade zažgati in tako kuriti, da se

bolj kadé kakor goré; eno uro po sončnem izhodu morajo še goreti, potem naj se ugasnejo; župan, ki ne stori svoje dolžnosti, naj plača 50 do 100 fl. kazni, ki pridejo v dnarnico za uboge tiste soseske; nemarni gospodar pa, ki ne zakuri germade ali ki jo zakuri prepozno, naj plača 5 do 10 fl. — To je osnova postave, ki jo je koroška kmetijska družba predložila deželnemu vladarstvu 26. rožnika t. l. Ali jo je ali jo bode poterdila vis. vlada, ne vémo; da jo je kmetijska družba nasvetovala, je prav storila, ker po ondašnjih skušnjah skor vsako tretje leto slana vzame ajdo. Vemo, da marsikdo bo rekel: „kaj pa si bojo še zmislili“ in da marsikdo bo mislil, koliko dela bo s tako napravo. Al — kdor prav prevdari vse to, bo vidil, da je z malim trudom opravljeno — dobiček pa utegne neizrečeno velik biti.

Jezikoslovni pomenki.

Nemci so začeli spoznavati Slovence.

(Dalje.)

V razlaganji imen in priimen govori dr. Rapp od členu (Artikel), kterege rabijo gerški, germanski in po njem prestvarjeni romanski jeziki; znamenito je o tem, da pisatelj omenja tudi Krajnce, ter pravi, da so si na pol prilastili nemški člen. Gotovo pisatelj ne zna novih slovenskih bukev; so mu bolj priroka le starejše, zlasti Truberjeve, kateri je svoje reči dajal tiskati ravno v Tubingi, kjer je dr. Rapp profesor občne prilicavne slovnice. V sklanjanji imen pa Slovani prejemajo posebno hvalo s tem glasom, da prekosujejo o tem vse druge jezike, zlasti pisatelj slavi sklanjanje določivnega priimena, s katerim se pri nas namestuje raba členov, dasiravno tudi Litvani in stari Gotje poznavajo posebno obliko določivnega priimena.

Tudi pisatelj govori od dvobroja, kateri je lastina indiškega, gerškega, slovanskega in litvanskega jezika; opominja pa, da so ga novejši jeziki večidel zgubili. Med slovanskimi, utegnemo pristaviti, ga je naš slovenski še prihranil. Vendar tukaj bi jaz rad omenil neko rabo, zastran ktere bi bil že davno rad govoril; samo nočem, da bi se zavoljo dvobroja spet sedemletna vojska ne zbudila; pa naj povem. Ženski dvobroj smo od nekega časa tako začeli pisati, da se v glagolih in priimenih skoraj ne loči od višjebroja, in da bi se ta dvobroj skoraj kmalo zgubil, ker ne zna vsakteri, da se končni e bere bolj tesno, kakor é brez navdarka; tako rabo podpirajo s tem, da je po staroslovenski šegi. Pa jaz mislim, staroslovensko gori ali doli, zdaj govorimo novoslovensko, in tukaj se sliši čisti i na koncu, kakor se na Notranjskem prav dobro glasi, drugej pa v polglasni e spreha. Ako se pa kje sliši tesni é, ondi imajo navado tudi v višjebroji tacega izgovarjati namesti navadnega i; govorijo namreč: „trijé berhké fantje so prišlé“. Zatoraj je Vodnik pisal: „dve beli kravi se paseti“; tudi Vertovec se je za ta dvobroj s končnico i poganjal. Vendar tudi ni res, da bi dvobroj v staroslovenskem imel samo tesni é, mar ima večkrat tudi i, na priliko: očí, mreži, dlani, cerkvi, moji, vaši, namreč zlasti za čerkami j, š, ž, č, pa tudi nektare drugekrat; le pri glagolih se nahaja samo é: budete, ste *).

Pa naj povém še kaj dalje za dr. Rapp-om; nočem se vendar dalje muditi pri priimenih in namestimenih. Omenim pa naj, kar ta pisatelj govori od naših rodovinskih lastnih imen, n. pr., Popovič, Miklosić itd. Kaj menite, da pravi? da so vplivale celó v španjski, in nekaj v nemški jezik. Imena: Alvarez, Fernandez, po španjski, in: Heinz, Kunz, po nemški, namreč nikjer

ne zadevajo enake oblike razun v Slovenskem, kar bi utegnilo zato verjetno biti, ker so zahodni Gotje, očetje sedanjih Španjolv, dolgo časa v sosesčini Slovanov stanovali; drugi Nemci pa se še vedno dotikajo Slovanov.

Ko je pregibanje besed pisatelj razložil, govori še od nekterih pesebnih slovniških reči. On pravi, da velik sprek kacega jezika je res ta, da lahko s o s t a v l j a besede, kar velja zlasti od indiškega, gerškega in nemškega; meni pa, da je tisti jezik bolj bogat, kateri ima lastne korenike za posebne zaznamke, ali pa pripravne izpeljavne končnice. Takošne ima zlasti španjski jezik, pa zraven tudi slovanski; zategavoljo se pisatelj serdi nad tistimi slovanskimi puristi, kateri nobene ptujke nočejo terpeti v svojem govoru, pa zategavoljo radi s o s t a v l j a jo neprimerne besede.

(Konec sledi.)

Ozir po svetu.

Turki.

Ker se od mnogo strani razlega glas, da je za Evropo potrebno, da obstoji Turčija, poglejmo, kaj je rekel neki Nemec prebrisane glave o tej reči pred 30 leti, in kako je on Turke popisal.

Turki so naj višjo stopnjo svoje moči dosegli pod Solimanom, pred katerim je dergetala cela Europa, in bili strah njeni pod veziri kakor Kiuprili do karlovcovskega pomirja, kjer se sultani niso več podajali na vojsko, ampak raji se doma vojskovali z ženami in bokalom, in zvijače serajlske z janičarsko razujzdanostjo dermale državo. Njih zvezda je obledela z Eugenom in bitko pri Centi.

Ta leni in divji narod je s svojim tiranstvom in svojim „tako je sojeno“ opustožil naj lepši del Europe več ko besnost osvojivca, in Europa je več ko enkrat trepetala pred njih divjo močjo, pred polumescom in konjskimi repi, ki jim jih je dala serčnost k banderu. Ko se je vse podalo v beg v pogubi bandera, je neki vitez odsekal svojemu konju rep, ga nataknil na kopje, razkropljene čete sbral in potem zmagal. Še dandanašnji stojijo ti divjaki, akoravno manj nevarni, zapadu nasproti in bivajo raznorodni ud v evropski državovezi.

Krí zakipí v človeku, ako se ozre na kraje rodovitne: Gerško, podonavske dežele in malo Azijo. Pojte rakom žvižgat! bi rekli tem divjakom, ki z armenijanskih hribov doli pridši so narode in njih omiko poceptali, in po kervi gazili do štambulskega prestola!

Še dandanašnji so Turki po štirih ali petih vekih svojega bivanja med omikanimi narodi, sirovi divjaki — vražni in nevedni kakor njih azijanski bratje — še dan današnji ne poznajo oni ne mizne radosti, ne društva, ne dušne omike. Pokoj, potaja (Verborgenheit) in mesena nasladnost so Turkovo veselje in nemarna lenost je njega značaj. Véde in nove znajdbe se ukazovati morajo po krativnih plačilih, po batinah in vislicah; kar so koli renegati vpeljali, je ostalo ravno tako, kakor so bili uveli, in Turk bi morebiti ne imel ne kave ne lule, ako bi jih ne bil od ptujcov navzel. Tako je zanemarjeno poljedelo in rokodelstvo, znanost in umetnost. Zvezdoslovje je edina od države plačana znanost *). in obrazovne umetnosti napredovati ne morejo, kadar véra človeške podobe risati in malati krati. Naj huje pa je, da ta divjačina preči (opovira) izobraženost in omiko, da se v Azijo razprostirati ne more, ker ti sirovi Ozmanli so med zahodom in iztokom neprekoračljiv zid!

Vsim poskušnjam, se evropski omiki prilagoditi, se je godilo kakor tiskarnici. Tott je pri kanonih zahteval ometala iz svinskih ščetin, ljudstvo se pa k temu ni dalo — Tott dá poklicati malarja, pa ga vpraša na glas: „S čim on mala mošeje in koliko ščetin pusti njegov čopič na steni?“ — in ljudstvo je vpilo: „Bog ga bodi zahvaljen!“ Edini

*) Glej Dobrovsky „Institutiones linguae slavicae veteris dialecti“ str. 511—514. Pis.

*) Sedaj je, čeravno ne veliko, vendar nekoliko drugač; imajo zdravilsko šolo itd. Vred.